

Jukka Liedes¹

A SZERZŐI JOG IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS NEMZETKÖZI SZINTEN²

I. BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

Az Európai Unió tagállamainak szerzői jogi rendszere, s ahogyan ez a rendszer az Európai Közösség szintjén és nemzetközi szinten kialakult a szerződések, egyezmények és más szabályozási formák útján, rendkívül sokszínű és bonyolult konstrukciót képez. A különböző szabályozási szinteknek megvan a külön történetük, és ennek megfelelően külön-külön elemzést igényelnek. Az alábbiakban az időszerű európai és nemzetközi fejleményekkel foglalkozunk.

Ma már általánosan elismert tény, hogy a szellemi tulajdon-jogok, s azokon belül a szerzői jog és a szomszédos jogok társadalmi és gazdasági jelentősége nagyobb mint valaha, és megfelelő védelmük nélkülözhetetlen a tudásalapú társadalomban. Ösztönzést nyújt az alkotómunka és a befektetések számára, alapul szolgál a világhálón végbemenő elektronikus kereskedelemhez, s fontos tényezője a globális gazdasági folyamatoknak.

A szerzői művek és más védett teljesítmények alkotásával, előállításával és terjesztésével foglalkozó iparágak gazdasági jelentősége számottevően megnőtt a közelmúltban, és ez a tendencia tovább erősödik. A szerzői jogi rendszer, amely most már magában foglalja a műszaki védelmi eszközök és a jogkezelési adatok védelmét is, az alkotótevékenységre épülő gazdaság fontos előfeltétele.

A műszaki fejlődés döntő – és pozitív – szerepet játszott és játszik a szerzői jog és a szomszédos jogok rendszerének kialakulásában és fejlődésében. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy az e rendszerrel szembeni legnagyobb kihívások forrását is az újabb és újabb műszaki fejleményekben találhatjuk meg.

Felmerült a kérdés, hogy vajon az információs társadalom feltételei és kívánalmi közepe nem vált-e a szerzői jogi rendszer elavulttá. Az emberi jogok és a szabad véleménynyilvánítás harcosai azt állítják, hogy a szerzői jog akadályozza az információ szabad áramlását és a tudáshoz való hozzáférést. Sokan, akiknek a szemében az informatikai és távközlési technológiák önmagukban is emberi értéknek jelennek meg, úgy vélekednek, hogy a szerzői jog gátolja az innovációt és a műszaki fejlődést is.

¹ A szerző a finn Oktatási és Kulturális Minisztérium igazgatója, továbbá a Finn Szerzői Jogi Egyesület és a Finn ALAI Group elnöke.

² A 2006. október 4-én a Szerzői Jogi Szakértő Testület, a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület és a Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület közös ankétján elhangzott előadás szerkesztett változata.

Az információs társadalomban felmerült az a határozott, néha ellentmondást nem tűrő módon megfogalmazott igény, hogy biztosítani kell a technológiai semlegességet, s ez érintheti a szerzői jogot is. Ugyanakkor elmondható, hogy a szerzői jog – legalábbis a legtöbb országban – a lehető legsemlegesebb alapokon nyugszik ebből a szempontból. A szerzői jog, jóllehet eredetileg olyan országokban jött létre, ahol még az agrogazdaság dominált, rugalmasan idomult az iparosítás körülményeihez, s így kezdetektől fogva magában hordozta azt a lehetőséget, hogy még az információs társadalom feltételei és szükségletei közepette is alkalmazható legyen.

A fentiekben csupán néhány olyan vonatkozásra utaltunk, amelyek a szerzői jog körüli politikai vitákban felmerülnek mostanában, s nem foglalkoztunk a szerzői jogi rendszer jól kialakult elméleti alapjaival. Elég arra rámutatni, hogy jóllehet a nemzeti szerzői jogi törvények, az európai irányelvek és nemzetközi normák egy bizonyos, szűkebbnek látszó területen szabályozzák a jogokat és kötelezettségeket, a szerzői jogi rendszer fontos politikai eszközzé vált az egész társadalom szempontjából.

Még azok az ideológusok és elméleti szakemberek sem tagadják a szerzői jog gazdasági jelentőségét, akiknek nincs egyetlen jó szavuk sem róla. Így, bár a szerzői jogi értékek tagadása néha kiterjed az olyan alapvető elemekre is, mint a jogi védelemnek az alkotótevékenység ösztönzéséhez elengedhetetlen volta, elmondhatjuk, hogy legalább egy tartóoszlop állja az idő viharát – nevezetesen annak elismerése, hogy a szerzői jog előfeltétele az adott területen folyó gazdasági tevékenységnek.

A szerzői jog tehát a társadalom szövetének értékes részét képezi, s fontos gazdasági szervező szerepe van.

II. AZ EURÓPAI SZINTEN VÉGBEMENŐ FEJLEMÉNYEK – AZ EURÓPAI UNIÓ SZERZŐI JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK JELENLEGI HELYZETE

2.1. A SZERZŐI JOGI ACQUIS

Az Európai Közösségben – az 1988-as Zöld könyv (Zöld könyv a szerzői jogról és a technológiai kihívásokról; közvetlen cselevést kívánó szerzői jogi kérdések³) megjelentése óta jelentős *acquis communautaire* jött létre a szerzői jog területén.

Ez az 1991 és 2001 közötti rendkívül intenzív normaalkotási időszak eredménye, amely során az Európai Bizottság kezdeményezésére hét, a szerzői joggal és a szomszédos jogokkal foglalkozó irányelvet fogadtak el. Ezekhez társult aztán később a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló irányelv (Enforcement Directive).

³ The Green Paper on Copyright and the Challenge of Technology. Copyright issues requiring immediate action.

Most, 2006-ban már elmondhatjuk, hogy ezeket az irányelveket a tagállamok általában átültették nemzeti törvényeikbe; ideértve a 2001-es, az információs társadalomról szóló irányelvet (Information Society Directive) is, miután az utóbbi körüli politikai viták Franciaországban és Spanyolországban is eredményesen lezárultak.

2003-tól kezdve az Európai Bizottság foglalkozott még egy szerzői jogi témájú irányelv kidolgozásának a tervével, amely irányelv a közös jogkezelésről szólt volna. Azonban megfordult a szél, új Bizottság lépett hivatalba, s annak hatása is fontos volt, hogy Franciaország és Hollandia visszautasította az Unió új Alkotmányának tervezetét. Úgy tűnik, hogy egyelőre megszűnt a szabályozási kedv.

2004–2005 óta új módszer körvonalazódik, amelynek a lényege a „puha” jogi szabályozás – a „soft law” – alkalmazása bizottsági ajánlások formájában.

Az online zenei szolgáltatásokról szóló ajánlás

Ennek az új szabályozási módszernek az első példája a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről szóló bizottsági ajánlás. Az ajánlás nyomán már bizonyos fejlemények mentek végbe, amelyek arra látszanak utalni, hogy a „soft law” alkalmazása konkrét eredményekkel járhat.

Számos tagállam nem nagyon tudott mit kezdeni az ajánlással, ami e szabályozási módszer újszerű voltának tudható be. Azonban a kezdetektől fogva úgy látszik, hogy a legtöbb tagállam és az érdekeltek többsége az ajánlás fő céljaival mégis egyetért. Azért kell hangsúlyozni, hogy ez csupán úgy látszik, mert nem állnak rendelkezésünkre tényleges adatok és elemzések a tagállamok álláspontjáról. A tagállamok között nem került még sor semmilyen vitára vagy véleménycserére az ajánlásról.

Nyitott kérdések vannak még az ajánlás szándékolt alkalmazási területéről, s arról, hogy az ajánlás konkrétan mit várna el a tagországoktól.

Az Európai Parlament magyar képviselője, Lévai Katalin mint a Parlament Jogi Bizottságának a tagja jár el előadóként az ajánlás ügyében. A szeptember elején általa előterjesztett munkaanyag jól tükrözi az érintett kérdések bonyolultságát, és számos tekintetben segítséget nyújthat azok tisztázásához.

A munkaanyag áttekinthető és pontos módon elemzi az érintett szerzői és szomszédos jogok természetét. Világossá teszi, hogy az ajánlás első, általános része (1–9. bekezdés) csupán a zenei online szolgáltatásokra terjed ki. A többi bekezdés (a 10.-től kezdődően) pedig nemcsak az online felhasználásokra vonatkozóan, hanem általában rögzíti a zenei jogok kezelésének elveit.

Az ajánlásnak a Lévai Katalin által előterjesztett anyagban foglalt értelmezése világos megkülönböztetést tesz az interaktív és a nem interaktív szolgáltatások között, amely utóbbiak közé sorolja a „webcasting” és „simulcasting” szolgáltatásokat is, vagyis azokat az eseteket, amikor a műveket és más védett teljesítményeket a világháló útján történő műsorszórás út-

ján, illetve a hagyományos műsorszórással párhuzamosan, azzal egyidejűleg használják fel. Hasznos az is, ahogyan a munkaanyag elemzi az ajánlás által kínált két fő módszert:

- a viszonyossági rendszert, amely a területiségi elv figyelmen kívül hagyásával járna (a felhasználók tekintetében érvényesülő verseny) és
- a jogosultak közvetlen képviselőre épülő modellt (a jogosultak tekintetében érvényesülő verseny).

A munkaanyag leírja a különböző érdekcsoportok álláspontját és kapcsolódó érdekeit. A műsorsugárzó szervezetek például úgy vélik, hogy a viszonyossági rendszer az egyetlen működőképes modell. Számos közös jogkezelő szervezet viszont rámutat arra, hogy az ajánlás nem ad megfelelő esélyt a piacon a kisebb országok nemzeti repertoárja számára. Többen figyelmeztetnek arra is, hogy az ajánlás alkalmazásával teljes káosz alakulhat ki a művek és más védett teljesítmények jogosítását illetően, miután a jogtulajdonosok különböző szervezetekre bízhatják jogaik kezelését, s megszűnik a közös jogkezelésnek az az előnye, hogy a jogosítást egyetlen vagy legalábbis igen kis számú forrásból lehet megszerezni.

Rámutat a munkaanyag arra a fontos jogintézményi ellentmondásra is, hogy egy ilyen fontos kérdés szabályozására ajánlás formájában történt kísérlet, és hogy semmilyen konzultáció nem történt az Európai Parlamenttel. Sőt mi több, a Tanácsnak sem volt alkalma arra, hogy állást foglaljon. Mindez részben a választott szabályozási mód természetéből következett; nevezetesen abból, hogy pusztán bizottsági ajánlásról volt szó. (Az Európai Közösséget létrehozó Szerződés 211. cikke szerint arra van felhatalmazása a Bizottságnak, hogy ajánlásokat fogalmazzon meg „a közös piac megfelelő működésének és fejlődésének biztosítása érdekében”)

A munkaanyag végén Lévai Katalin vázolja a lehetséges megoldási lehetőségeket. Egyetért a McGreevy biztos által megfogalmazott elvvel: „adjunk esélyt a piacnak”. Kifejezi azt a véleményt, hogy lehetőséget kell adni többféle jogosítási modell piaci alkalmazására, továbbá azt is, hogy a közhatalomnak nem szabad valamely adott modellt rákényszeríteni a piacra, inkább csak a piacon végbemenő fejlemények figyelemmel kísérésére kell szorítkoznia. Felveti, hogy a piacon szerepet játszó szervezeteknek indokolt lenne megállapodásban szabályozni együttműködésüket. Végül úgy véli, hogy indokolt lenne az adott területen történő joggyakorlás irányelvben történő szabályozása.

Még nem látható tisztán, hogy az online zenei szolgáltatások területén felvázolt megoldások tényleg működőképesek lesznek-e, és előnyösnek bizonyulnak-e az egész európai zenei repertoár szempontjából. Az ajánlás nyomán a zenei ipar és egyes közös jogkezelő szervezetek már tettek bizonyos erőfeszítéseket. A kormányoknak egyelőre az a feladatuk, hogy figyelemmel kísérjék a fejleményeket, és megpróbáljanak megfelelő feltételeket teremteni az érdekeltek számára. Még számos aggály és megválaszolatlan kérdés van az ajánlás esetleges következményeit illetően. Ezek kellő figyelmet és gondoskodást igényelnek.

Az irányelvek alkalmazásáról szóló jelentések és egy esetleges irányelv-kodifikáció

Az idők folyamán az Európai Bizottság számos jelentést tett közzé az irányelvek alkalmazásáról:

- A Bizottság jelentése a számítógépi programok jogi védelméről szóló 91/250/EGK irányelv alkalmazásáról (2000);
- A Bizottság jelentése a műholdas műsorsugárzásra és a vezeték útján történő továbbközvetítésre alkalmazandó szerzői jogra és a szerzői joggal kapcsolatos jogokra vonatkozó egyes szabályok összehangolásáról szóló 93/83/EGK irányelv alkalmazásáról (2002);
- A Bizottság jelentése a haszonkölcsönzési jogról az Európai Közösségben (2002);
- Az adatbázisok jogi védelméről szóló 96/9/EK irányelv első értékelése (2005).

Az EK szerzői és szomszédos jogi szabályozásának áttekintésére a Bizottság munkatársai által készített munkaanyag 2004-ben történt közzététele után az irányelvek újrafogalmazását célzó munkálatok folytak. Várható volt, hogy a szerzői jogi *acquis* kodifikálása alkalmat kínál majd bizonyos tartalmi kiigazításokra is.

A 2004-es bizottsági munkaanyagban olyan lehetséges szabályozási kérdésekre történt utalás, mint a többszörözés fogalmának az *acquis*-n belüli egységesítése, az ideiglenes többszörözésre vonatkozó kivételnek a számítógépi programokra és az adatbázisokra való kiterjesztése, a társszerzők által alkotott zeneművek védelmi idejének számítására vonatkozó kritériumok összehangolása, valamint a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelmének feltételeit szabályozó rendelkezések harmonizálása.

Úgy tűnik azonban hogy, legalábbis a közeljövőben, semmilyen tartalmi változtatás nem várható. Egyelőre a védelmi időről, illetve a bérleti és haszonkölcsönzési jogról szóló irányelvekre vonatkozóan vannak kodifikációs elképzelések.

A WCT és a WPPT ratifikálása

A finn elnökség idején végzett munka egyik nagyon fontos, de kevésbé látványos része a szerzői jog területén a harmadik országokkal fennálló viszonyt érinti. Elérkezett az idő arra, hogy az Európai Közösség és annak tagállamai ratifikálják a WIPO Szerzői Jogi Szerződését (a WCT-t) és a WIPO Előadásokról és Hangfelvételekről szóló Szerződését (a WPPT-t), amelyeket 1996-ban fogadtak el. Számos (8) új tagállam ratifikálta már ezeket a szerződéseket vagy csatlakozott azokhoz, de a legtöbb (14) „rég” tagállam és maga a Közösség nem helyezte még letétbe a ratifikációs okmányokat.

Ez év szeptemberében Finnország megkezdte a szervezőmunkát annak érdekében, hogy a még fennmaradó 16 tagállam egy időben helyezze letétbe a szükséges okmányokat, és ezáltal az egész Közösség és annak tagállamai mind részesévé váljanak az 1996-os WIPO-szerződéseknek.

2.2. FOLYAMATBAN LEVŐ ELŐKÉSZÍTŐ MUNKA

A büntetőszankciókról szóló irányelv

2005 júliusában az Európai Bizottság javaslatot terjesztett elő egy, az Európai Parlament és a Tanács által elfogadandó irányelvre a szellemi tulajdon-jogok érvényesítését célzó büntetőszankciókról, és a Tanács egy kapcsolódó kerethatározatára, amely a szellemi tulajdon sérelmére elkövetett jogsértésekkel szemben alkalmazandó büntetőjogi eszközök hatékonyabbá tételéről szóló volt. 2006 áprilisában a Bizottság egy módosított javaslatot tett közzé, s beillesztette az eredetileg a kerethatározat-tervezetben szereplő rendelkezéseket magába az irányelvtervezetbe. A Bizottság úgy látja, hogy a tagállamok büntetőjogi rendelkezései között túl nagy eltérések vannak, különösen ami a büntetőszankciók súlyosságát illeti. Ennek következtében nem lehet eredményes harcot folytatni a szellemi tulajdon-jogok sérelmére elkövetett súlyos jogsértésekkel szemben. A Bizottság véleménye szerint bizonyos büntetőjogi rendelkezéseket össze kell hangolni, s erre mód is van, hisz a Közösségnek megvan a jogköre ahhoz, hogy büntetőjogi eszközök alkalmazását írja elő a szellemi tulajdon hatékony védelmére.

A Bizottság javasolta, hogy a harmonizáció terjedjen ki az egyes esetekben alkalmazható büntetőjogi szankciók körének és a szabadságvesztés felső határának (négy év) meghatározására, a pénzbüntetésekre és a nem büntetőjogi bírságokra, valamint az elközbás alkalmazhatóságának a bővítésére.

A Bizottság javaslatának megvitatása folytatódott a finn elnökség alatt is. Nem sikerült eddig konszenzusra jutni a büntetőjogi rendelkezések harmonizálásáról. Nincs egyetértés az esetleges irányelv alkalmazási köréről sem, vagyis arról, hogy annak rendelkezései csak azokra a szellemi tulajdon-jogokra vonatkozzanak-e, amelyekre az *acquis* kiterjed, vagy pedig a szellemi tulajdonról szóló nemzeti törvényekben biztosított bármely jogra.

A javaslattal kapcsolatos vita folytatódni fog a soron következő német elnökség alatt is.

Védelmi idő

A zenei ipar, az Egyesült Államokban fennálló védelmi időre hivatkozással, azt kérte, hogy a hangfelvételek védelmi ideje kerüljön felülvizsgálatra; ami természetesen a védelmi idő meghosszabbításának igényét jelenti. Ugyancsak napirenden van a társszerzők által alkotott zeneművek védelmi ideje számítási módjának kérdése is.

A jogdíjjárulék-reform

Az Európai Bizottság egy másik projektje, amely közösségi szintű megfontolásra tartozik, a készülékekre, illetve a hang-, kép- és adathordozókra kivetett jogdíjjárulékok kérdésével

foglalkozik (A szerzői jogi jogdíjjárulék-reform programja⁴). Ebben az évben a Bizottság konzultációt kezdeményezett és hajtott végre az érdekeltek bevonásával, és most derül majd ki, milyen jellegű lépéseket tart indokoltnak ezen a területen, és milyen formában kívánja azokat megtenni.

A világhálón közzétett 2006-os „útiterv” jelzi, hogy a Bizottság ez év őszén készül javaslatokat előterjeszteni a jogdíjjárulékokra vonatkozóan, és felvázol néhány megfontolásra érdemes kérdést. A Bizottság aggodalmát fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy az eredetileg analóg környezetben bevezetett jogdíjjárulékokat növekvő mértékben alkalmazzák a digitális berendezésekre és médiára is anélkül, hogy megfelelően figyelembe vennék az új technológiák által kínált lehetőségeket, mindenképp a digitális jogkezelés céljára rendelkezésre álló műszaki megoldásokat. A Bizottság ugyancsak aggályosnak tartja a kellő átláthatóság hiányát a jogdíjjárulékok behajtását és felosztását illetően, valamint azt, hogy a 2001/29/EK számú irányelvnek a jogdíjigényre vonatkozó rendelkezéseit eltérő módon alkalmazzák a tagországokban.

A Bizottság lehetséges politikai megoldásként ajánlja megfelelő kritériumok nyújtását egy ajánlás formájában, amely iránymutatást adna a tagállamok számára a rendelkezésre álló digitális jogkezelési technológiák azonosítására, valamint arra, hogy miként biztosítható kellő átláthatóság a jogdíjjárulékok alkalmazása, behajtása és felosztása tekintetében.

A probléma leírását és az ajánlást mint megoldási lehetőséget illetően rámutathatunk arra, hogy a jogdíjjárulékoknak mind az analóg, mind a digitális környezetre kiterjedő alkalmazása elvileg nem jelenthet problémát. Ha ilyen jogdíjjárulékot vezetnek be, indokolt azt mindkét esetben alkalmazni – s ezt a technológiai semlegesség elve is megköveteli. A műszaki intézkedések hatásával kapcsolatban pedig rá kell mutatni arra, hogy az információs társadalomról szóló irányelv szerint a műszaki intézkedések „alkalmazását vagy nem alkalmazását”, nem pedig azoknak a pusztán alkalmazhatóságát kell figyelembe venni.

A tagállamok szemszögéből nézve annak van jelentősége, hogy, különösen az információs társadalomról szóló irányelv alkalmazását követően, a jogdíjjárulék-rendszerek – bizonyos eltérő nemzeti elemekkel – szilárdan beépültek számos tagállam jogrendszerébe, miután a kormányok és a törvényhozó testületek már több éve megfontolták és szabályozták azokat.

Hatásvizsgálatok

A jogi szabályozás területén érvényesülő új módszerekhez és megoldásokhoz jól illeszkedik a hatásvizsgálatok doktrínája, amely a Közösség politikájának a részévé vált. Kimondhatjuk, hogy a Közösség belépett a hatásvizsgálatok korába. A szerzői jog területén az első hatásvizsgálat ahhoz, a Bizottság munkatársai által kidolgozott munkaanyaghoz kapcsolódott, amelyet 2005 októberében tettek közzé az online zenei szolgáltatásokat érintő, határokon átnyúló közös jogkezelés kérdésében.

⁴ Copyright Levy Reform Programme

A hatástanulmányok készítésére vonatkozó elvek szerint szükség van az érdekelt felekkel való konzultációra és a konzultáció eredményeinek elemzésére, a problémák azonosítására, a célok megjelölésére, a politikai opciók bemutatására, a várható hatások elemzésére és a különböző opciók előnyeinek és hátrányainak összehasonlítására, valamint a választott megoldás alkalmazásának figyelemmel kísérését és értékelését szolgáló mutatók meghatározására.

2.3. MÁS RELEVÁNS FEJLEMÉNYEK

Vannak bizonyos fejlemények más területeken is, amelyeket ugyancsak indokolt megemlíteni, miután hatással lehetnek a szerzői jogra is.

Alkalmazandó jog

A Bizottság gondoskodik a nemzetközi magánjogi kérdésekkel foglalkozó Római Egyezmények (Róma I és Róma II) rendeletek útján való végrehajtásáról:

- Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendeletére a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I);
- Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendeletére a nem szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma II).

A „Róma I” javaslat (közzétéve 2005 decemberében) szerint a felek által választott jog hiányában annak az országnak a jogát kell alkalmazni, ahol a szerződésre jellemző szolgáltatás teljesítésére köteles fél állandó lakhelye található. Ennek megfelelően a szerzői jogokra vonatkozó szerződésekre annak az országnak a joga lenne irányadó, ahol az adott jogokat átruházó vagy azok vonatkozásában felhasználási engedélyt adó személy állandó lakhelye van [4.(f) Cikk].

A „Róma II” javaslat (közzétéve 2003 júliusában, illetve módosított formában 2006 februárjában) szerint annak az országnak a joga alkalmazandó, ahol a jogi védelmet igénylik (9. Cikk, *lex loci protectionis*).

Mindkét javaslat jól kialakult és leírt doktrínákon alapszik.

Ebben az összefüggésben indokolt azt is megemlíteni, hogy a fent említetteken kívül a Brüsszeli Egyezményre (Brüsszel I) épülő 2000. évi rendeletnek is lehet hatása az alkalmazandó jogra bizonyos esetekben.

A szolgáltatásokról szóló irányelv

Jó ok van arra, hogy a szerzői jogot érintő fejleményeket illetően foglalkozzunk a szolgáltatásokról szóló irányelvtervezet néhány sajátos rendelkezéséről is, mert a javasolt irányelvnek lehetnek bizonyos szándékolt vagy nem szándékolt következményei a szerzői jogra.

gok és a közös jogkezelés területén. Miután a Tanács 2006 júliusában közzétette közös álláspontját, az irányelv előkészítő munkálatai meglehetősen előrehaladott szakaszba kerültek.

Az irányelvtervezet körüli vitákban azokra a rendelkezésekre összpontosult a legnagyobb figyelem, amelyek a származási ország elvére és az azzal kapcsolatos kivételekre vonatkoztak (16. és 17. Cikk). A kivételek kiterjedtek a szerzői jogra, a szomszédos jogokra, az adatbázisokról szóló 96/9/EK számú irányelv szerinti jogokra, valamint az iparjogvédelmi jogokra is. E tekintetben nyomban felmerült az az ellenvetés – legalábbis Finnországban ez így volt – hogy az irányadó rendelkezés nem helyénvaló, hiszen ezek a jogok nem tekinthetők szolgáltatásoknak sem jogi természetűek, sem a tervezet rendeltetése és fogalmi kategóriái szempontjából. Az erre a kivételre vonatkozó szabályt azonban fenntartotta a Tanács a közös álláspontjában annak ellenére, hogy felcserélte a származási ország elvét a szabad szolgáltatásnyújtás elvével.

Mindezt együtt kell elemezni az irányelvtervezet más rendelkezéseivel. Különösen lényeges az, hogy a tervezet nem tartalmaz külön rendelkezéseket a szellemi tulajdon-jogokat érintő szolgáltatásokra az irányelv alkalmazási körét, a szolgáltatásnyújtás szabadságát, illetve a működés engedélyezését és annak feltételeit illetően.

Ez azt jelentheti, hogy ha az irányelvet úgy fogadnák el, ahogy az most a tervezetben áll, minden, a szellemi tulajdonnal kapcsolatos szolgáltatás, ideértve a közös jogkezelést is, az irányelv hatálya alá tartozna. Mindeddig senki nem volt képes annak kifejtésére, hogy milyen szándékolt vagy nem szándékolt következményekkel járna ez a jogkezelés területén.

A szolgáltatásokról szóló irányelvnek nem szabad a szellemi tulajdont érintő irányelvvé válnia. Legalábbis bizonyos tisztázásra van szükség a szabad szolgáltatásnyújtásra vonatkozó rendelkezéseket illetően. Mindenképpen világossá kell tenni azt, hogy a szellemi tulajdon-jogok nem minősülnek szolgáltatásnak, figyelembe véve, hogy e jogok természetüknél fogva olyan kérdéseket érintenek, mint például valamely jog megléte vagy hiánya, terjedelme és védelmi ideje, vagy az, hogy kiket és milyen feltételekkel illet meg egy bizonyos jog.

Digitalizálási politika és a digitális könyvtárak

Az Európai Bizottság 2005 szeptemberében útjára indított egy kezdeményezést „i2010: Digitális Könyvtárak” címmel. A 2005–2006 őszen és télen történt online konzultáció nyomán a Bizottság 2006 augusztusában közzétette a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről szóló ajánlását.

Az ajánláshoz igazodóan Finnország – mostani elnökségéből fakadó kötelezettségei alapján – felvállalta azt a feladatot, hogy javaslatokat készítésen egy olyan határozatra, amelyet az ez év novemberi ülésén fogadhatna el a Tanács. Ebben az összefüggésben egy sor gazdasági, szervezeti, technológiai és jogi kérdést kell megvizsgálni, ideértve szerzői jogi kérdéseket is. A Bizottság ajánlása hangsúlyozza, hogy a jogosultak jogait tiszteletben kell tartani.

Egyben rámutat azonban arra is, hogy megoldást kell találni az „elárvult művek”, illetve az olyan művek problémájára, amelyeknek kifogytak a példányai.

A köztulajdonba került anyagok digitalizálása és hozzáférhetővé tétele aligha vet fel különösebb jogi problémát. Az azonban fogas kérdés, hogy miként lehet a még szerzői jogi védelem alá eső anyagokat, s különösen az olyanokat, amelyeknek jogai még aktív kiadóknál vannak, hozzáférhetővé tenni a nyilvánosság számára az internet útján.

A tagállamok most készítik az ajánlásra adandó észrevételeiket, s ezzel kapcsolatban nemzeti szintű konzultációk folynak az érdekeltekkel. Az előkészítő munka és a Tanács által elfogadandó határozat célja az, hogy felhívja a figyelmet a digitalizálási politika és a kulturális tartalmak hozzáférhetővé tételének fontosságára. Ennek arra kell ösztönöznie a tagállamokat és az érdekelt feleket is, hogy megfelelő együttműködést alakítsanak ki, hogy ösztönözzék a befektetéseket és hozzanak létre intézményeket erre a célra, valamint hogy minden más tekintetben megtegyék a szükséges erőfeszítéseket az európai kulturális javak online jelenlétének és hozzáférhetőségének biztosítására.

Az Európai Parlamentben is érdeklődés van ez iránt a politikailag lényeges terület iránt. Miután a bizottsági ajánlás csupán a Bizottság álláspontját fejezi ki, a Tanács által elfogadandó határozat, valamint az Európai Parlamentben lefolytatandó vita tágabb politikai összefüggésbe helyezi az ajánlást és annak alkalmazását.

Alkotásalapú iparágak – online tartalmak

A közelmúltban több kezdeményezés történt a kultúra és az alkotásalapú iparágak gazdasági vonatkozásait illetően, amely azt tükrözi, hogy egyre inkább nyilvánvaló a kulturális tevékenységnek és az említett iparágaknak a versenyképességre, a nemzeti gazdaságra és a foglalkoztatásra gyakorolt hatása. Az e területen felmerülő politikai kérdések sokrétűek, és multidiszciplináris megközelítést igényelnek.

Az Európai Bizottság egy tanulmány elkészítésére adott megbízást a kultúrának az Európai Unióban érvényesülő gazdasági vonatkozásairól annak érdekében, hogy rendelkezésre álljanak a szükséges adatok az ezen a területen érvényesítendő politika kialakításához. A tanulmány eredményeit novemberben vitatja meg a Tanács.

Viviane Reding biztos 2005-ben konzultációt kezdeményezett a filmgyártók, a távközlési intézmények, az internetes szolgáltatók és más érdekeltek között „Film online” címen. A kezdeményezés 2006 májusában a „Film online” charta elfogadásához vezetett, amely irányelveket és számos példát tartalmaz arra, hogy miként lehet a legmegfelelőbbben kialakítani ezen a területen az üzleti modelleket.

2006 júliusában a Bizottság egy további konzultációt kezdeményezett az online tartalmakról a közös piacon. A Bizottságnak az a szándéka, hogy bátorítsa az innovatív üzleti modellek kialakítását, és elősegítse az online tartalmat nyújtó szolgáltatások határokon átnyúló hozzáférhetővé tételét. A konzultáció eredménye alapot szolgáltat egy, az online tartalmakról szóló bizottsági közleményhez, amelynek közzététele ez év vége felé várható.

Finnország támogatja ezt az elképzelést, miután megfelel hosszú távú elgondolásainak.

Ennek megfelelően Finnország – a jelenlegi európai uniós elnöksége alkalmából – júliusban konferenciát rendezett a Bizottsággal együttműködve „Creativity.online.fi – európai tartalom- és szerzői jogi politika” címmel. A konferencia naprakész áttekintést nyújtott a címében szereplő kérdésekről. Ez volt a harmadik elnökségi rendezvény az Egyesült Királyság és Ausztria elnöksége idején tartott ilyen konferenciát követően az online tartalmak és az alkotásalapú iparágak kérdéseiről. A konferenciának az volt a célja, hogy megvitassák az újabb piaci fejleményeket, technológiai megoldásokat és üzleti modelleket, ideértve azt is, hogy mindez miként érinti a szellemi tulajdon-jogokat.

A konferencia rávilágított a kulturális iparágak fontos gazdasági szerepére és arra, hogy milyen lehetőségek rejlenek az online üzlet területén Európában. Egyetértés alakult ki, hogy egyaránt szükség van megfelelő terjesztési csatornákra és hatékony jogvédelemre az alkotásalapú tartalmak jól működő európai online piacának kialakulásához.

III. A NEMZETKÖZI SZINTEN VÉGBEMENŐ FEJLEMÉNYEK – A WIPO TEVÉKENYSÉGE

3.1. A WIPO NORMAALKOTÓ MUNKÁJA

A Szellemi Tulajdon Világszervezete (a WIPO) körüli légkör először meglehetősen politikai jellegű volt (az 1980-as években), majd egy inkább szakmai hangsúlyokat kapó periódus következett (a 1990-es években). Az új millennium kezdete óta megint egy erősen túlpolitikizált időszaknak lehetünk a tanúi. Az a tény, hogy a WIPO a földrajzi és a politikai térképen egyaránt ugyanott található, ahol a Kereskedelmi Világszervezet (WTO), hatással van arra az atmoszférára, amelyben a munkáját végzi.

A szerzői jogra és a szomszédos jogokra vonatkozó nemzetközi szerződések és egyezmények modernizálásának folyamata még nem nyert befejezést. Az irányadó nemzetközi normák felülvizsgálata 1989-ben vette kezdetét, és az 1996-os szerződések, a WCT és a WPPT elfogadásához vezetett azok után, hogy időközben a GATT uruguayi tárgyalási fordulója is eredményesen végetért, és megszületett a TRIPS-megállapodás.

Ami a WIPO jelenlegi nemzetközi normaalkotási programját illeti, az a következő főbb tételeket foglalja magában:

- az előadóművészek védelme előadásaik audiovizuális felhasználását illetően;
- a műsorsugárzó szervezetek védelme sugárzott programjaikra vonatkozóan;
- a folklór esetleges szellemi tulajdoni védelme.

Az audiovizuális előadásokról szóló szerződés

Az 1996-ban történt első próbálkozás óta még mindig függőben van az audiovizuális előadásokról szóló szerződés ügye. A második kísérlet egy 2000-re összehívott diplomáciai

értekezleten történt, amelyen azonban nem sikerült elfogadni egy ilyen szerződést, azoknak az elvi ellentéteknek a következtében, amelyek Európa és az Egyesült Államok között alakultak ki az előadóművészek és a filmgyártók közötti jogátruházás tekintetében. Talán elérkezik majd az idő, amikor sikerül megállapodásra jutni ebben a kérdésben.

A műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló szerződés

A másik függőben levő ügy, amely a szerzői jog és a szomszédos jogok hagyományos területéhez tartozik, a műsorsugárzó szervezetek védelmére vonatkozó nemzetközi normák modernizálása. Már több éve elkezdődött ebből a célból egy nemzetközi szerződés előkészítése, és éppen a WIPO-közgyűlés 2006-os ülésén született döntés egy diplomáciai értekezlet összehívásáról 2007 novemberére–decemberére egy, a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló szerződés megtárgyalása és elfogadása céljából.

A Szerzői Jogi és Szomszédos Jogi Állandó Bizottság (SCCR) két ülésére kerül sor a még nyitott kérdések megtárgyalására 2007-ben. Az elsőre januárban, a másodikra pedig júniusban, s az utóbbi üléshez kapcsolódóan a diplomáciai értekezlet előkészítő bizottságát is összehívják. A két ülésen kísérlet történik az ez év szeptemberében előterjesztett SCCR/15/2 számú alapjavaslat-tervezet további olyan módosítására és véglegesítésére, amely alkalmasá teheti azt arra, hogy a diplomáciai értekezlet a megegyezés esélyével tárgyalhassa meg.

A közgyűlés határozata erősen feltételes jellegű. A diplomáciai értekezletet csak akkor hívják össze, ha az SCCR-nek az alapjavaslat „áramvonalasítására” tett erőfeszítései sikerrel járnak.

Hagyományos kulturális kifejezésformák (folklór)

A WIPO Titkársága más kérdéseket illetően is végzett előkészítő munkát. Az egyik ilyen kérdés a hagyományos kulturális kifejezésformák (amit másként folklórnak nevezünk) szellemi tulajdoni védelme, amelynek vizsgálata együtt történik a hagyományos tudásanyag és a genetikai források védelmének kérdéseivel. Jelenleg egy esetleges védelmi rendszer elveiről és céljairól szól a vita. Egyelőre azonban még nem sikerült körvonalazni egy ilyen rendszer jogi formáját és tartalmi elemeit.

3.2. A WIPO NORMAALKOTÁSON KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGE

Alkotásalapú iparágak és a szerzői jog gazdasági jelentősége

Indokolt utalni a WIPO ezen a területen kifejtett tevékenységére is. Sikerült megfelelő módszertant kidolgozni a szerzői jogra épülő iparágak gazdasági jelentőségének tanulmányozására és értékelésére, s ennek alapján számos országban – mind fejlődő, mind fejlett országokban – folynak ilyen irányú felmérések.

A fejlesztési napirend és a kapcsolódó kérdések

A WIPO tevékenységének áttekintése nem lenne teljes, ha nem szólnánk arról, hogy milyen hatással van arra az a fejlesztési napirend (Development Agenda), amelyet a fejlődő országok egy csoportja (az úgynevezett „fejlődésbarátok” csoportja) terjesztett elő a WIPO közgyűlésének 2004-es ülésén.

Azóta több „ülésközi” tanácskozásra (2004–2005) és egy „ideiglenes bizottság” üléseire (2005-től) került sor, és számos javaslatot terjesztettek elő. A megvitatott témák között szerepeltek például a technikai segítség kérdései, a normaalkotás során érvényesítendő rugalmasság, a tudáshoz való hozzáférés, és az az általános igény, hogy a fejlődő országok, s különösen a legkevésbé fejlett országok prioritásai jobban tükröződjének a WIPO tevékenységében.

Az ezzel kapcsolatos viták lelassították a más területeken folyó munkát, s különösen a normaalkotó tevékenységet. Néhány fejlődő ország azzal a követeléssel lépett fel, hogy a többi területen csak akkor folytatódjon a munka, ha a fejlődést célzó elemek már mélyen beépültek. Csak remélhetjük, hogy a jövőben, s talán a közeli jövőben, rendeződnek ezek a kérdések, és a nemzetközi szellemi tulajdoni rendszer további tökéletesítését célzó munka rendes ütemben folytatódhat.

A közgyűlés 2006-os ülésén döntés született az említett fejlesztési napirend megvitatásának további egy évvel való meghosszabbításáról, s arról is, hogy mely kérdések kapjanak prioritást.

3.3. A WIPO LEHETSÉGES ÚJ NAPIRENDI TÉMÁI

Jelenleg a műsorsugárzó szervezetek nemzetközi védelmének modernizálása jelenti a legfontosabb, talán az egyetlen fontos kérdést, amellyel az SCCR foglalkozik. Hosszú ideig nem történt kezdeményezés más témák megtárgyalására, s ezért felmerült az az aggodalom, hogy így más hasznosnak és eredményesnek ígérkező tevékenységek elhanyagolódnak.

Néhány éve, 2002-ben, vitát kezdeményezett a Titkárság arról, hogy milyen témákkal foglalkozzon a WIPO a szerzői jog és a szomszédos jogok területén a műsorsugárzó szervezetek jogainak rendezése után. A Titkárság által készített előterjesztés felsorolt néhány olyan témát, amely esetleg napirendre tűzhető.⁵ Az SCCR ülésén a résztvevők hangsúlyozták, hogy az esetleges új témákkal kapcsolatos prioritásokat akkor indokolt meghatározni, amikor azok alaposabb vizsgálatára sor kerül. Azt is aláhúzták, hogy az új kérdések napi-

⁵ Az előterjesztésben (SCCR/8/2) például a következő témák szerepeltek: az internetszolgáltatók jogi felelőssége, a jogsértések esetén alkalmazható jog nemzetközi tényállások esetén, önkéntes szerzői jogi lajstromozási rendszerek, a követő jog vagyis a „*droit de suite*”, a multimédia-alkotások jogosítása és az ilyen alkotások jogosultjai, a WCT és a WPPT alkalmazása (különösen a műszaki védelmi eszközök és a kivételek, illetve korlátozások tekintetében), a szerzői jog gazdasági vonatkozásai, a szerzői jog és a szomszédos jogok közös kezelése.

rendre tűzésének és megtárgyalásának nem kell szükségképpen új nemzetközi megállapodások kidolgozásához és elfogadásához vezetnie.

Azóta a WIPO Titkársága tanulmányok elkészítésére kért fel egyes szakértőket különböző témákról, mint például a jogokra vonatkozó korlátozásoknak és kivételeknek a digitális környezetben való alkalmazásáról (amelyet Sam Ricketson professzor készített 2002-ben), és tájékoztató célú konferenciákat tartott bizonyos kérdésekről, mint például a látáskárosultak célját szolgáló digitális tartalmak kérdése (amiről 2003 novemberében volt szó).

2004 novemberében a chilei küldöttség javasolta, hogy az SCCR vizsgálja meg a szerzői jogi korlátozások és kivételek alkalmazását, különösen azokat, amelyek a közönyvtárakra, a fogyatékosokra, a távoktatásra vonatkoznak. 2005 novemberében Chile az SCCR/13/5 számú dokumentumban egy részletesebb javaslatot is előterjesztett. A Bizottság mind 2004-ben, mind 2005-ben röviden megvitatta a javaslatot, de annak és más kérdéseknek a tartalmi vitájára csak akkor kerül majd sor, amikor befejeződik a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló szerződés előkészítése.

IV. ÖSSZEFOGLALÓ

Az információs társadalomról szóló irányelv tapasztalatai

Az irányelvnek a nemzeti törvényekbe való átültetése és alkalmazása, és az ezzel kapcsolatban felmerült bonyolult kérdések több következtetésre adnak lehetőséget, amelyek közül kettő meglehetősen fontosnak látszik.

A tagállamoktól több olyan jelzés érkezett, hogy a szerzői jogi szabályozás egyre bonyolultabbá válik; nehéz megérteni és alkalmazni. Függetlenül attól, hogy az irányelvek nyomán vált-e a szabályozás túl sokrétűvé és bonyolulttá, vagy egyszerűen abból következik mindez, hogy maga a környezet, a digitalizálttá váló világ lett bonyolultabb és nehezen átlátható, komoly kérdéstről van szó, amellyel foglalkoznunk kell.

Világosabbá és egyszerűbbé tehető-e a szabályozás? Ahol megpróbálkoztak ezzel, nem jutottak biztató eredményre; sehol nem sikerült igazán egyszerűsíteni a szerzői jogi törvényeket. Mégis azt kell mondanunk, hogy az ilyen irányú törekvéseket nem szabad feladni, s elemezni kell a lehetséges legjobb megoldási lehetőségeket.

Enyhíthetők-e az ezzel kapcsolatos problémák azáltal, hogy megpróbáljuk jobban megérteni az emberekkel a szerzői jogot és annak elveit? Finnországban például a parlament rámutatott arra, hogy a kormánynak nagyobb erőfeszítéseket kellene tennie a tájékoztatás és oktatás területén a szerzői jogi ismeretek terjesztésére, s nemcsak a közönség, hanem a szerzői jogban érdekeltkörében is. Ez mindenképpen hatással lesz a kormány szerzői jogi politikájára. Az oktatás és az ismeretterjesztés fontos tényezőként szerepel benne.

*Az *acquis* újragondolása*

Az európai jogalkotás újragondolásra szorul a közelmúlt fejleményeire figyelemmel. Az Európai Unió Alkotmányával kapcsolatos tapasztalatok is arra utalnak, hogy a szerzői jogi szabályozás európai szintű harmonizációjának támogatására most kevésbé számíthatunk.

Az információs társadalomról szóló 2001-es irányelvnek a nemzeti törvényekbe való átültetése most már valamennyi tagországban megtörtént. Megjegyzendő azonban, hogy ennek az irányelvnek a harmonizációs szerepe viszonylag szerény, miután a WIPO-szerződések alkalmazása is többé-kevésbé ugyanarra az eredményre vezetett volna. Mindazonáltal a hét irányelv együttes hatásaként mégis a szerzői jog számos elemének a harmonizációja végbement, s ez olyan eredmény, amelynek jelentőségét nem szabad lebecsülni. Jó példa erre a műszaki eszközök védelmének szabályozása az irányelvben.

Úgy tűnik, hogy a közösségi tevékenység új hullámát az ún. puha jogforrások jelentik majd. Az így nyújtandó közösségi keretek megfelelő rugalmasságot és cselekvési lehetőséget biztosíthatnak a tagországoknak nemzeti szintű problémáik kezelésére. Egyes tagországoknak sikerülhet olyan jó megoldási modelleket kialakítaniuk, amelyeket azután a többiek is átvehetnek. Ennek nyomán majd, amikor az Európai Közösség megint képes lesz konkrétabb lépések megtételére, talán könnyebb lesz azokat a területeket azonosítani, ahol a harmonizáció szükséges és lehetséges.

Az új politika igénye

Amire napjainkban a leginkább szükség van a szerzői jog és a szomszédos jogok területén, az nem más, mint egy koherens és következetes politika mind európai, mind nemzetközi szinten.

Finnországban például már több éve folyik egy új szerzői jogi politika kidolgozása. A jelenlegi kormány már a 2003-as programjában rámutatott a szerzői jog fontosságára, és ígéretet tett a szerzői jogi törvény felülvizsgálatára.

Az új politika keretében rá kell mutatni arra, hogy a jelenlegi törvények és azok érvényesítése már nem elegendő. A jogkezelésnek, amelyet hagyományosan a jogosultak magánügyének tekintettek, fontos elemként kell megjelennie a szerzői jogi politikában.

A kormány nem kíván beavatkozni abba, hogy a jogosultak miként kezelik és hasznosítják jogaikat, de figyelemmel fogja kísérni és elemezni kívánja az ezen a területen történeteket és a kialakult helyzetet. Az elképzelések itt is az oktatásra, az ismeretterjesztésre és a legjobbnak bizonyult módszerek alkalmazására épülnek. Az alapvető iránynak a közérdek képviselőit kell lennie a felismeréssel összhangban, hogy a szerzői jognak számotvető jelentősége van a gazdaság és a társadalom számára.

A nemzetközi szintér – a WIPO

A világ változóban van. Az ezredforduló óta új retorika jelent meg, amelyre hatással vannak a gazdaság és a kereskedelem területén végbemenő fejlemények. Azt is látni kell, hogy új, nagy gazdasági hatalmak jelennek meg a (korábbi) fejlődő országok között.

A WIPO tevékenységét ma már a „civil társadalom” képviselőinek a jelenléte is színesíti. Több nemzeti csoport képviselteti magát, mindenekelőtt az Egyesült Államokból. Ezzel kapcsolatban feltehető a kérdés, miért nincsenek jelen a „civil társadalom” európai képviselői a WIPO üléseken.

A szerzői jog hagyományos céljain túl mind Európában, mind nemzetközi szinten, figyelembe kell venni más társadalmi és kulturális célokat is, mint amilyenek a megfelelő hozzáférés biztosítása és a gazdasági fejlődés előmozdítása, és azt is, hogy milyen fontos szerepe van az innovációnak és a kreatitásnak az új technológiai környezetben.

Mindezek közül az alkotókészség előmozdítása a legfontosabb. Az alkotás a forrása sok fontos dolognak, és az egyetlen forrása az új emberi értékeknek és a sokszínűségnek.